

УДК 339.9:343.37](477)

*Л. М. Кошова, А. В. Пігнастій, студентка,
Полтавська державна аграрна академія*

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА – ОСНОВНА ПЕРЕШКОДА ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто тіньову економіку як основну перешкоду розвитку зовнішньої торговельної діяльності в Україні. Показано вплив на економічний стан в Україні тенденцій розвитку тіньового ринку, виявлено причини розвитку тіньової економіки в суспільстві.

Ключові слова: тіньова економіка, національна економіка, дохід, ВВП, іноземні інвестиції, капітал, конкуренція, зовнішній і внутрішній борги.

Постановка проблеми. Процеси формування соціально-орієнтованої ринкової економіки у період глобалізації, світової економічної кризи, недосконалості інституційно-правової бази формують основу для зростання тіньових процесів в Україні. Структура тінізаційних процесів має глобальний характер, є розгалуженою і диференційованою.

Мета статті – розглянути тіньову економіку як основну перешкоду зовнішньоторговельної діяльності України, виявити причини розвитку тіньової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення феномену тіньової економіки та запобігання її впливу розглядається у публікаціях таких вчених, як Ф. Шиманський, З. Варналій, О. Засанська, Н. Зверкова, І. Мазур, О. Усатюк, Ю. Харазішвілі.

Виклад основного матеріалу. Вплив тіньового сектора на національне господарство визначається певною конструктивною роллю, що проявляється в стабілізуючій і компенсуючій функціях у господарстві перехідного періоду. Тіньова економіка характеризується більшою гнучкістю та динамічністю, ніж легальна. Вона має здатність швидко заповнювати ніші та створювати додаткові робочі місця. Тіньова економіка насичує ринок товарами і послугами, збільшує доходи частини населення, посилює конкурентну боротьбу, стримуючи на певний час соціальні дестабілізаційні процеси в суспільстві. Проте вирішальним є негативний вплив тіньового сектора на національну економіку. Внаслідок існування тіньової економіки зменшуються доходи бюджету, зростають зовнішній і внутрішній борги, збільшується тіньовий капітал, зменшується інвестиційна привабливість держави, втрачаються можливості активної участі у глобалізаційних процесах. Втрата державою своїх регулюючих, контролюючих та інших соціально важливих функцій (внаслідок наявності тіньової економіки) неминуче супроводжується

криміналізацією суспільства та зростанням організованої злочинності. Система тіньового обороту ВВП працює головним чином на відтік капіталу, і лише мала частка національного капіталу залишається або повертається для інвестування вітчизняного виробництва іноді у вигляді прямих іноземних інвестицій чи в іншій формі, що є по суті відмиванням тіньового капіталу.

У розвинутих країнах масштаби тіньової економіки відносно невеликі і становлять приблизно 5–15 % ВВП. У країнах, що розвиваються, тіньовий сектор відіграє більш помітну роль. Так, у деяких з них тіньова економіка навіть переважає офіційну (Нігерія, Болівія, Таїланд). Середні масштаби тіньової економіки в країнах, що розвиваються, становлять у середньому 35–45 %.

За даними Міністерства економіки, рівень тіньового сектора економіки України за підсумками II кварталу 2009 року становить 36 % від офіційного ВВП (рис. 1). За попередніми оцінками, Державний бюджет України в результаті збільшення тіньового сектора у 2009 році може недоотримати понад 100 млрд. грн.

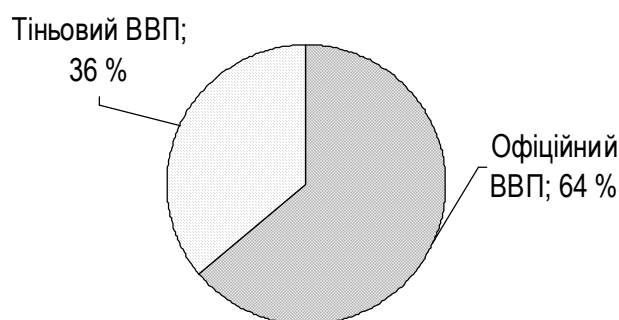

Рис. 1. Структура ВВП у 2009 році [8]

Однією з найбільш тіньових сфер діяльності є зовнішньоекономічна сфера. Навіть фрагментарні та непослідовні спроби наведення порядку цій сфері негайно мають відчутний позитивний ефект – збільшення надходжень до державного бюджету. 28 квітня 2004 р. на міжвідомчій нараді під головуванням Генерального прокурора України було розглянуто стан справ із дотриманням законодавства про зовнішньоекономічну діяльність щодо своєчасного повернення валютної виручки, оподаткування експортно-імпортних операцій, виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією грошових коштів, іншого майна, здобутих злочинним шляхом. Оприлюднена на нараді інформація засвідчила наявність значної кількості злочинних виявів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, заборгованості щодо повернення в Україну валютних цінностей, неналежне виконання функцій і недостатність

вжиття заходів органами контролю, суттєві порушення під час проведення оперативно-розшукових заходів, дізнання і досудового слідства у справах відповідних категорій.

Суттєві порушення чинного законодавства виявлені у діяльності органів Державної податкової служби. Перевірки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, стягнення з них пені за порушення строків розрахунків за контрактами, інші функції не завжди здійснюються на належному рівні. Недостатньо заходів вжито щодо виявлення та припинення діяльності фіктивних фірм, створення яких є одним зі способів виведення та неповернення з грошового обігу України значних фінансових ресурсів.

Представники тіньової економіки широко користуються відсутністю контролю за якістю експортованої продукції, експортуючи високоякісну вітчизняну продукцію під виглядом низькосортних товарів (табл. 1).

Таблиця 1

**Товарна структура зовнішньої торгівлі України
за 2007 – I півріччя 2010 року [8]**

Назва товарів	Рік			
	2007	2008	2009	2010
Продукція тваринного походження, тис. дол. США	747 156,0	783 404,3	595 966,8	377 828,1
Продукція рослинного походження, тис. дол. США	1 726 382,5	5 577 382,0	5 034 894,2	1 555 218,3
Мінеральні продукти, тис. дол. США	4 275 212,9	7 046 093,9	3 900 091,4	2 818 148,3
Продукція хімічної промисловості, тис. дол. США	4 047 218,0	5 045 334,5	2 515 151,7	1 483 252,6
Деревина і вироби з дерева, тис. дол. США	827 165,0	874 402,5	669 962,2	384 128,4
Текстиль і вироби з текстилю, тис. дол. США	990 252,9	984 587,0	712 946,6	334 543,3
Транспортні засоби, тис. дол. США	3 304 679,1	4 321 339,2	1 596 432,9	1 347 845,2

Зараз нагальною потребою є необхідність створення єдиної системи оцінки кількості та якості товарів, що експортуються. Можна реально констатувати, що зараз повноваження контролюючих органів, передбачені чинним законодавством, або використовуються неповною

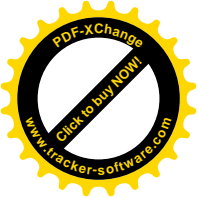
мірою, або не застосовуються взагалі. Тому вся робота щодо зовнішньоекономічної діяльності починається, коли валютна маса не надходить в Україну. Але організація роботи після виявлення факту приховування валютної виручки не дозволяє припинити діяльність, спрямовану на вивезення валютних коштів і товарів без повернення. Недоліки державної політики з питань зовнішньоекономічної діяльності, низька ефективність діяльності органів виконавчої влади у цій сфері позначилися на загостренні такої проблеми, як контрабанда [5, с. 36–40].

Контрабанда стала загальнонаціональною проблемою і сьогодні безпосередньо загрожує національній безпеці України. Недоотримання державним бюджетом митних платежів становить десятки мільярдів доларів. Ці самі десятки мільярдів автоматично відходять у тіньовий сектор. З 45 мільярдів офіційно нарахованих у 2004 р. митних платежів “живими коштами” держава отримала лише 18 [7, с. 40]. Інші “приховалися” за вексельними платежами, сумнівними судовими рішеннями тощо. Крім того, на митниці процвітає хабарництво та приховування реальної вартості ввезеної продукції.

У Державній програмі “Контрабанді-СТОП” на 2005–2006 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2005 р. № 260, зазначено, що аналіз стану боротьби з контрабандою свідчить про те, що, незважаючи на комплекс заходів, вжитих органами виконавчої влади, вона дедалі поширюється, а пов’язані з нею негативні процеси набувають витонченіших форм, що завдає значної шкоди економіці України, негативно впливає на криміногенну ситуацію в державі загалом [1, с. 130–132].

Визначальними чинниками поширення контрабанди є: наявність економічних передумов; недостатня ефективність митного і прикордонного контролю; недосконалість нормативно-правової бази у сфері регулювання імпорту та боротьби з контрабандою; необлаштування державною кордону з державами СНД; високі ставки ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість під час імпорту; неоднакове податкове навантаження на суб’єктів господарювання; наявність значної різниці між світовими і внутрішніми цінами на окремі групи товарів; корупція в митних органах, органах охорони державного кордону, інших правоохоронних і контролюючих органах; відсутність належного контролю за реалізацією товарів на внутрішньому ринку; недосконалість обміну інформацією між державними органами, що здійснюють контроль за зовнішньоекономічною діяльністю [3, с. 76–82].

Найпоширенішими протиправними діями є: незаконне звільнення вантажів від митного огляду; оформлення документів про вивезення

за межі території держави товарів; опломбування транспортних засобів без огляду вантажу; оформлення подвійних митних документів; зниження митної вартості товару; здійснення митного оформлення неіснуючих або з навмисно завищеною вартістю вантажів на експорт. Є випадки переміщення через митний кордон поза пунктами пропуску, недекларування товарів. Найбільший рівень тіньової економіки в Азербайджані становив 59,4 % від ВВП, Вірменії – 47,6 %, Білорусії – 50,8 %, Казахстані – 44,6 %, Молдові – 49,1 %, Росії – 47,3 % [3, с. 77–83].

За даними Мінекономіки у 2007 році, основними сферами, де тіньова економіка в Україні має найбільше поширення, є такі: (табл. 2.)

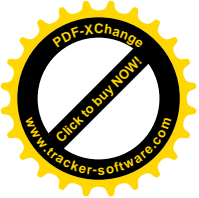
Таблиця 2

Основні сфери тіньової економіки

Галузь промисловості	Обсяг ВВП, %
Сільське господарство	48,70
Будівництво	35
Деревообробна	28
Сфера діяльності з нерухомістю	26
Торівля автомобілями	19
Нафтопереробна	19
Рибна	19
Хімічна	18
Оптова торівля	13
Легка промисловість	19

Незважаючи на продовження вжиття заходів щодо боротьби з економічною злочинністю, вдосконалення позитивного (регулятивного) законодавства (цивільного, господарського, фінансового, податкового), не створено прозорі механізми діяльності суб'єктів небезпечної господарської діяльності.

Основними причинами поширення тіньової економічної діяльності в Україні залишаються: нестабільність податкового законодавства, високий податковий тиск нерівномірність податкового навантаження на суб'єкти господарювання, низький рівень податкової дисципліни; надмірне регулювання підприємницької діяльності; низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки; корупція в державних

органах та органах місцевого самоврядування; правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування; недостатньо прозора процедура приватизації державного майна.

Висновки. Отже, тіньовий сектор економіки перешкоджає повноцінному входженню України у світову економіку, щоб бути повноправним членом світової співдружності. Тіньова економіка є наслідком комерціалізації значної частини бюджетних коштів та коштів цільових і позабюджетних фондів, недосконалості законодавства, високого рівня корупції, широкого зростання кримінальних структур і фактичного злиття їх із суб'єктами підприємницької діяльності. Взагалі тіньова економіка чинить деструктивний вплив на національне господарство, сповільнюючи надходження коштів до бюджету і погіршуючи інвестиційну привабливість вітчизняної економіки.

Для подолання тіньового сектора держава має якнайшвидше створити умови для розвитку підприємництва (особливо малого та середнього бізнесу), усунення обмежень щодо нього. Також важливим напрямком є стимулювання виробничої діяльності, відновлення і забезпечення ефективного функціонування виробничого потенціалу на основі національних і зарубіжних інвестиційних ресурсів.

Пропозиції. Вирішення проблеми можливе лише за узгодження дій державного керівництва і підприємницького сектора. Шляхом підвищення рівня підприємницької культури та кваліфікованості державних управлінських і правоохоронних органів, що здійснюють нагляд за економікою, можна досягти ефективного соціального партнерства в інтересах вітчизняної економіки.

Список літератури

1. Анатомія виникнення й розвитку тіньової економіки України [Текст] / Ф. Шиманський // Юридичний вісник. – 2004. – № 1. – С. 129–132.
2. Варналій, З. П. Значення детінізації економіки та легалізації тіньових капіталів для розвитку економіки і демократії в Україні. Проблеми перерозподілу власності та легалізації тіньових капіталів в Україні [Текст] // Дзеркало тижня. – 2004. – № 18–19.
3. Засанська, О. В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою [Текст] / О. В. Засанська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 76–84.
4. Застосування адміністративно-правових заходів щодо запобігання поширенню тіньових економічних відносин [Текст] / Н. Зверкова // Вісник прокуратури. – 2007. – № 11. – С. 106–115.
5. Методичні аспекти оцінки масштабів тіньової економіки [Текст] / В. Базилевич, І. Мазур // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 36–44.

6. Передборський, В. А. Тіньова економіка як загроза національній безпеці [Текст] / В. А. Передборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – С. 14–18.
7. Тіньова економіка України у розрізі основних видів діяльності [Текст] / Ю. М. Харазішвілі // Статистика України. – 2006. – № 4. – С. 38–45.
8. [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) [Електронний ресурс].

Summary

The article deals with the shadow economy as a major barrier to the development of foreign trade in Ukraine. The influence on the economic situation in Ukraine shadow market trends. The reasons of the shadow economy in society.

Отримано 07.02.2011

Кошова, Л.М. Тіньова економіка - основна перешкода зовнішньоторгівельної діяльності Україна [Текст] / Л.М. Кошова, А.В. Пігнастій // Проблеми і перспективи банківської системи України: збірник наукових праць. - Суми: УАБС НБУ, 2011. - Вип. 31. - С. 157-163.